

CAN GÜRZAP

PERDE
ARKASINDAN

Devlet Tiyatrosu
Gerçeđi

Remzi Kitabevi

CAN GÜRZAP

Perde Arkasından

Devlet Tiyatrosu Gerçeđi

Remzi Kitabevi

PERDE ARKASINDAN / Can Gürzap

© Remzi Kitabevi, 2012

Her hakkı saklıdır.

Bu yapıtın aynen ya da özet olarak
hiçbir bölümü, telif hakkı sahibinin
yazılı izni alınmadan kullanılamaz.

Editör: Bülent Usta

Kapak: Murat Özgül

ISBN 978-975-14-1511-0

BİRİNCİ BASIM: Haziran 2012

Remzi Kitabevi A.Ş., Akmerkez E3-14, 34337 Etiler-İstanbul

Tel (212) 282 2080 Faks (212) 282 2090

www.remzi.com.tr post@remzi.com.tr

Baskı ve cilt: Remzi Kitabevi A.Ş. basım tesisleri

100. Yıl Matbaacılar Sitesi, 196, Bağcılar-İstanbul

*Babam Reşit Gürzap'a
Alev'e, Sönmez'e,
Muammer ve Alpay'a*

Teşekkür

Beni destekleyen, fikirlerini söyleyerek bana yardımcı olan dostlarım; Yalçın Boratap, Selen Birkiye Korad, Atsız Karaduman, Didem Gürzap, Burcu Birmen, Özcan Özer ve Ediz Baysal'a teşekkür ederim.

İçindekiler

Önsöz,	11
Tiyatro,	15
Devlet Tiyatrosu'nun Habercisi: Halkevleri,	42
Ankara Devlet Konservatuvarı,	49
Tatbikat Sahnesi,	61
Devlet Tiyatrosu,	70
Devlet Tiyatrosu'nda Dönemler,	79
27 Mayıs 1960 Dönemi,	121
Büyük Bir Sanat Yapısı: Kültür Sarayı,	154
12 Mart 1971 Darbesi,	164
12 Eylül 1980 Darbesi,	189
Devlet Sanatçılığı,	226
Devlet Tiyatrosu'nun Yönetim Gücü,	241
Özel Tiyatrolar,	331
Devlet Tiyatrosu'nda Değişim,	334
Bitirirken,	344
Ek 1,	349
Ek 2,	381
Dizin,	385

Önsöz

Ben tarihçi değilim. Tarihçi olmasam da “tarih”i elimden geldiği kadar öğrenip bilmeye çalışan bir insanım. Yaşamımın büyük bölümünü Devlet Tiyatrosu’nda geçirdim. İyi ya da kötü günler yaşadım. Devlet Tiyatroları’nda oyuncu, yönetmen, öğretmen, çevirmen, yönetici olarak yıllarca hizmet verdim. Hayatım boyunca icra ettiğim sanatta en iyisini ve doğrusunu yapmaya çalıştım.

1963 yılında Ankara Devlet Konservatuvarı Tiyatro Bölümü’nün sınavlarına girdim. Zaten o yıllarda Ankara Devlet Konservatuvarı Tiyatro Bölümü’ne giren sanatçı adayları sınavları zar zor kazanırlardı. İşin ilginç yanı o bölümü bitiren sanatçı olmuş adaylar beş yıllık zorlu bir eğitimden sonra çok zor mezun edilirdiler. Ben de onlardan biriyim. Bize bu zorlu eğitimi veren, ağır bir disiplin uygulayan değerli hocalarıma teşekkür ettim hep. Onları saygıyla anıyorum.

Devlet Tiyatrosu, ilerdeki sayfalarda okuyacağınız gibi pek çok sorunu yaşaya yaşaya düştü kalktı, yuvarlandı kalktı, kaydı kendini topladı, ama hep ayakta durmaya çalıştı. Kültürsüz, sanat fakiri bu ülkenin kültürüne ve sanatına katkılarda bulunmaya çalıştı. Türk tiyatrosu, dünya tiyatrosu için kısa, ülkemiz için uzun bir yol katetti. Sanatla ilgisi olmayan siyasilerin, bürokratların hakaretlerine maruz kaldı. Tiyatro tarihini tarayacak olursanız yazarların bu tiyatroya yardım edip, el vermediğini görürsünüz. Bunlar yaşandı geçti, yaşanan süre içinde Devlet

Tiyatrosu topluma değişik çehrelerle sunuldu. Bu sunumlar, “Bunlar zaten yan gelip yatar, para alır”, “İkide bir kazan kaldırır”, “Bunlar eskimiş tiyatro yapmaktadır” daha neler neler... Sonunda da “Devlet Tiyatrosu’nu kapatalım.” “Devletin başına bunlar dert” gibi acımasız eleştiriler yapıldı. Çoğu aydın, tiyatroyla ilişkisi olan pek çok kimse “Bu Devlet Tiyatrosu neden belirli zamanlarda, bazı uygulamalara karşı çıkıyor, şunu bir araştıralım.” demedi, diyenlerin de sesi çok kısık ya da cılız çıktı. Oysa herşey apaçık ortadaydı. Devlet Tiyatrosu bazı zamanlarda bildiri yayınlamışsa ya da kamu önünde toplantılar yapmışsa, kendi kurumlarını ve tiyatro sanatını korumak için yapmıştır. Böyle durumlarda Devlet Tiyatrosu’na kim sahip çıktı biliyor musunuz? Onun sevgili seyircisi.

Elbette Devlet Tiyatrosu’nun yaşamı sürecinde sorunlu insanlar da yer aldı. Bunların çoğu ne yazık ki, tiyatrodan ya da oyunculuktan nasibini almamış kişilerdir. Zaten ne olmuşsa, bu kişilerin sahnede başarı elde edemedikleri için başka yollara sapıp, sahnede güçlerinin yetmediği başarıyı tiyatroyu yönetmekte aradılar. İşin içine bürokratları soktular, yetmedi politikacıları soktular. Bazıları emellerine ulaştı bazıları ulaşamadı. Ama, bu kişiler tiyatroya çok zarar verdi. Hem Devlet Tiyatrosu’nda hem de İstanbul Şehir Tiyatrosu’nda.

Babam Reşit Gürzap gerçek bir “İstanbul beyefendisi”, Muhsin Ertuğrul’un hem öğrencisi hem de sürekli yanında olmuş bir kişiydi. Ayrıca büyük bir aktördü. Bu yüzden ben gözümü İstanbul Şehir Tiyatrosu’nda açtım, tiyatroyu öğrendim. Ankara Devlet Konservatuarı Tiyatro Bölümü’nde ve Devlet Tiyatrosu’nda tiyatrocuyu olmayı öğrendim. Öğrenmekten ve bilmeye çalışmaktan hiçbir zaman geri durmadım. Bu yüzden de tiyatro aşkı ve tutkum hiç eksilmeden zenginleşti. Doğru bildiğim şeylerden herhangi bir çıkar uğruna vazgeçmedim. Ve doğruları söylemekten vazgeçmedim. Bu yüzden bu kitabı yaz-

maya karar verdim. Çünkü hakkında pek çok şey söylenen bu Türkiye'nin, Ortadoğu'nun, Balkanlar'ın en büyük sanat kurumunun doğru dürüst bir tarihçesi yok. Ben de, hani hep söylenen "Yaşamını yazsana", "Bu anlattıklarını yazsana" uyarıları dinleyerek benim için çok ağır bir çalışmanın altına girdim. Kendi yaşamımı yazmadan önce Devlet Tiyatrosu'nu yazmayı bir görev bildim.

Bu kitabı on yılda yazdım. Ancak aktif yazma sürem, oldukça yoğun çalışma hayatım içinde üç yılını aldı. Sebebi, zaman zaman yazmayı bırakıp biraz daha olaylardan uzaklaşmak, yanlış yapmamak, duygularımdan ve kızgınlıklarımından elden geldiğince arınmak istedim. Bunun nedeni, doğru dürüst bir tarihi olmayan Devlet Tiyatrosu'nun belgelere, tuttuğum notlara ve yaşadıklarına dayanarak yazmaya çalıştığım basit bir tarihçesinde yanılığa düşmemek ve okuyanları yanıltmamak içindir. Bazı şeyleri biraz yumuşattım belki ama, bugünden düne baktığımda bu endişelerle bu kadar beklememin yanlış olduğunu gördüm.

Ama, bunun dışında da elden geldiğince tarafsız olmaya çalıştım. Yazmak isteyip de yazamadığım çok şey var. Onları da bundan sonraki kitabımda yazacağım. O kitap daha kolay, çünkü bizzat yaşadıklarımı yazacağım. Bu kitapta yazdığım gibi üçüncü şahıs olarak değil birinci şahıs olarak...

Nisan, 2012

Mahmudiye Köyü, Sapanca

Tiyatro

İnsan, var olmanın, nasıl ve hangi koşullarda olursa olsun kuru kuruya yaşamak olmadığını; daha zevkli ve daha şık yaşamının insanlara huzur ve mutluluk getirdiğini anlamış ve bu yolla kendine çok zengin bir dünyanın kapılarını açmıştır. Bu dünya, kültür ve sanattır. Kültür ve sanat yoluyla bir arada olabilmelerinden duydukları mutluluk, birlikte eğlenmenin getirdiği huzur, insanın yaratıcı gücünü de etkilemiş ve bu etkileşimin getirdiği iletişim zenginliği, uygarlığın temel taşlarını oluşturmuştur.

Bu sanat dallarının en önemlilerinden biri tiyatrodur. Pek çok tanımı olan tiyatronun, herhalde en önemlisi: “İnsanı konu alan, insan için ve insanla yapılan bir sanattır,” tanımıdır. Yani, tiyatro yaşamın aynasıdır. Tarih boyunca insanın yaşadığı evreleri çeşitli açılardan gözlemlemiş ve bu evrelere paralel olarak, yaşamını insanla yan yana sürdürmüştür. İnsanla kol kola, kimi zaman eleştirerek, kimi zaman yol göstererek, iyiyi kötüden, doğruyu yanlıştan ayırmada, bir kuyumcu terazisi kadar hassas davranmıştır. Bunların yanı sıra, üzdüğü kadar güldürmüş, eğlence hayatının bir parçası da olmuştur. Tiyatro, yaşam serüveni içinde çeşitli biçimlere sahip olmuş, değişik üsluplarda anlatım olanakları oluşturmuştu. Yüzbinlerce oyun yazılmış, bu oyunların bazıları unutulup yok olmuş, bazıları da binlerce yıl tazeliğinden hiçbir şey yitirmeden yaşamıştır.

İşte, İngilizler bu nedenle geride bıraktığımız bin yılın, yani

“milenyum”un adamı olarak, oyun yazarı William Shakespeare’i seçmişlerdir. Bu dehanın yalnız İngiltere halklarına değil, bütün insanlığa, yaşam, düşünce ve dolayısıyla uygarlık boyutunda büyük katkıları olmuştur. İngilizler Shakespeare’i, Lord Byron, Bacon, Oscar Wilde, Charles Dickens, Sisley, Benjamin Britton, Beatles gibi sanatçılara ve sayısız bilim adamına yol gösterip, onları biçimlendirdiği için, bin yılın adamı olarak seçmişlerdir.

Ülkemizde Tiyatronun Gecikmesi

Binlerce yıl önce hayat bulan tiyatronun ilk ürünleri, üzerinde yaşadığımız bu topraklarda yazılmış ve oynanmıştır. Bu oyunlar, yine aynı topraklarda, mimarinin en güzel örneklerini oluşturan ve binlerce yıldır ayakta durmayı başaramış yapılarda oynanmış, bu topraklardan dünyaya yayılmış ve binlerce yıldır insanlığın vazgeçemediği en önemli eğlence ve kültür kaynağını oluşturmuştur.

Büyük bir devlet kurmuş olan Osmanlı İmparatorluğu’nun yüzlerce yıl bu topraklarda yaşamasına rağmen, bu önemli sanat dalıyla tanışabilmesi ancak yüz yetmiş yıl önce gerçekleşebilmiştir. Ancak bu, mesafeli ve soğuk bir tanışma olmuştur. Türk toplumunun tiyatroyla yaklaşması, onu öcü gibi görmekten bir ölçüde kurtulabilmesi, uzun ve sancılı yıllardan sonra gerçekleşmiştir. Bir ölçüde diyorum çünkü, bugün bile tiyatro, toplumumuzun belirli kesimlerinde hâlâ kuşkuyla, endişeyle karşılanan bir sanat dalıdır. Bu nedenle, geçmişe bakacak olursak, ülkemizde yalnız tiyatro değil, resim, heykel, bale gibi Batı kaynaklı sanatlar da akıl almaz güçlükler, engeller ve sorunlarla boğuşarak yaşamaya çalışmış ve hâlâ da bu mücadele aralıksız devam etmektedir.

Ülkemizin tiyatro sanatıyla tanışması, 1839 Tanzimat ilanı-
la birlikte yabancı sermayenin temsilci, yönetici ve görevlileri-

nin İstanbul'a akın etmesiyle başlar. Bu yabancılar, yaptıkları iş-yeri ya da konutların mimarilerine paralel olarak yaşam biçimlerinin bir parçası olan eğlence ve sanatı da birlikte getirdiler ve bunları icra edecekleri birbirinden güzel yapıları da inşa ettiler.

Değerli tiyatro tarihçisi ve araştırmacı, hocam Refik Ahmet Sevengil o yılları şöyle anlatır: “Batılı sahne sanatı Beyoğlu tiyatrolarında Tanzimat-ı Hayriyye'nin ilanından hemen bir yıl sonra 1840'ta yabancı sanatkârlar tarafından yabancı dillerde, musikili ve musikisiz eserlerin temsil edilmesiyle yer bulmuştu.

Batı örneğine uygun bir Türk sahne sanatının vücuda gelmesi elbette çok sonradır; fakat bu güzel sanatın Türk gençleri tarafından icra edilmesi isteği, Tanzimat'ı takip eden yıllarda uyanmıştır. Bu istek ilk defa, yenilikçi bir padişah olan Abdülmecit tarafından 1846 yılında dikkate alınmıştır. Abdülmecit, Beyoğlu tiyatrolarında yabancı sanatkârlardan dinlediği ve seyrettiği müzikli sahne sanatının Türk gençlerine de öğretilmesini sarayın müzika ustası Donizetti'den istemiş...

Abdülmecit, sahne sanatlarına karşı ilgisini ölümüne kadar devam ettirmiştir; bir yandan Beyoğlu'nda verilen temsil-leri zaman zaman gidip seyretmiş, bir yandan da Dolmabahçe Sarayı'nın yanı başında Avrupa saraylarında olduğu gibi hükümdara mahsus bir tiyatro binası yaptırmıştır”⁽¹⁾

Halkla az çok bütünleşen ilk Türkçe oyunlar Fransızca ve İtalyancadan çevrilmiş piyeslerdi, bu piyesler ilk kez 1858 yılında Ermeni sanatçılar tarafından oynanmaya başladı. Türk aktörlerin sahneye çıktıkları ilk mekân Gedikpaşa Tiyatrosu'ydü, ama yine de Türk tiyatro tarihinde önemli bir yeri olan Gedikpaşa Tiyatrosu kadrosunun çoğunluğunu Ermeni oyuncular oluşturuyordu. Gedikpaşa'da ilk Türkçe oyunlar 1868 yı-

(1) Refik Ahmet Sevengil, *Tanzimat Tiyatrosu*, Devlet Konservatuarı Yayınları s. 3-4

linda oynanmaya başlamıştır. Bu tiyatronun yöneticisi de uzun yıllar Osmanlı Tiyatrosu'nda söz sahibi olan Güllü Agop'tur (Agop Vartovyan). Pek çok tiyatro tarihçisinin kabul ettiği gibi, modern ve organize Türk tiyatrosunun başlangıcı Gedikpaşa Tiyatrosu'dur.

“Gedikpaşa Tiyatrosu, memleketimizde, Türk dilinde devamlı temsiller veren ilk tiyatro teşekkülüdür. Aktörlüğü meslek edinen Türkler ilk defa bu tiyatroda sahneye çıkmışlardır. Türk muharrirleri (yazarları) bu sahneye büyük ilgi göstermişler, sanatkârlara düzgün konuşma dersleri vermişler, azınlık mensupları tarafından yabancı dillerden çevrilmiş olan piyesleri okuyup Türkçe yanlışlarını düzeltmişlerdir. Tanınmış ediplerimiz (yazarlarımız), bu sahnede oynamak üzere tiyatro eserleri yazmışlardır. Yüksek okul öğrencilerinden devlet adamlarına kadar, aydınlar bu tiyatronun temsillerini takip ederek memleketimizde Batılı sanat geleneğinin kurulmasına hizmet etmişlerdir. Bütün bunlardan dolayıdır ki Gedikpaşa Tiyatrosu'nun sanat tarihimizde ehemmiyetli (önemli) bir yeri vardır.”⁽¹⁾

II. Abdülhamit dönemindeki baskı ve sansür nedeniyle tiyatro büyük bir sıkıntıya düşmüştür. 1908'de II. Meşrutiyet'in ilanı ile oluşan özgürlük ortamında, tiyatro alanında da bir yeneden doğuş, bir filizlenme dönemi başlar. Doğrudur... AMA! Müslüman gençlerin sahneye çıkmaları yasaktır. Saray tiyatrosunda ufak tefek işlerde kullanılmış bazı gençler, padişahın lütfu ve göz yummasıyla sahneye çıkmışlardır. Ya da Ermenilerin yönetimindeki kimi tiyatrolarda oynanan Türkçe temsillerde ufak tefek roller almışlardır. Ama ne olursa olsun, Müslümanların resmi olarak sahneye çıkması yasaktır. Erkek oyuncular şöyle ya da böyle bu yasağı delmişlerdi, ama ya kadın oyuncular?

(1) a.g.e., s. 53.

Can Gürzap, Devlet Tiyatrosu'nda kırk beş yıl boyunca oyuncu, yönetmen, yönetici, çevirmen olarak görev almış seçkin bir sanatçımızdır. Ankara ve İstanbul Devlet Konservatuvarı tiyatro bölümlerinde ders vermiş, ABD ve Avrupa'nın pek çok kentinde tiyatro seminerlerine katılmış olan Gürzap bu kapsamlı araştırmasında "Devlet Tiyatrosu sorunu"nu içeriden, yani perdenin arkasından inceliyor.

Gürzap, kapalı bir kutu olarak görülen Devlet Tiyatrosu gerçeğini belgelere, tanıklıklara dayanarak tüm açıklığıyla ele alıp ilginç öneriler getiriyor. Öte yandan Devlet Tiyatrosu'nun neden kapatılamayacağı konusu üzerinde durarak, deneyimli bir tiyatrocunun gözüyle, İB Şehir Tiyatrosu ve Devlet Tiyatrosu'nun özelleştirilme girişimlerini de değerlendiriyor.

www.remzi.com.tr

ISBN 978-975-14-1511-0

9 789751 415110